

Ethiek voor noodgevallen

Een van de belangrijkste stromingen in de moraalfilosofie is het utilitarisme. Utilitaristen menen dat een handeling goed is als die handeling goede gevolgen heeft, als zij leidt tot zoveel mogelijk geluk of zo min mogelijk leed. Utilitaristen houden niet van andersoortige morele argumenten of redeneringen. Zij hebben niet veel op met onbestemde plichtsgevoelens, absolute rechten, ingebouwde grenzen in de menselijke natuur, goddelijke geboden en wat dies allemaal meer zij. Heb je een morele vraag (mag ik dit embryo klonen, mag ik er een paar genen in veranderen, mag ik abortus plegen, mag ik zwanger worden na de overgang, ik noem maar een paar voorbeelden), dan zal de utilitarist zeggen dat je zo'n vraag moet beantwoorden met behulp van een nuts- of gelukscalculi: Per saldo wordt de totale hoeveelheid geluk groter als ik die abortus onderga, het risico dat klonen zal leiden tot onverwacht leed is vrij groot, van een beetje genetische manipulatie is nog nooit iemand slechter geworden (dan wel, even verdedigbaar: van een beetje genetische manipulatie is nog maar zelden iemand beter geworden), postmenopauzaal moederschap zou een heel gelukkig extra kind kunnen opleveren enzovoort.

Voor alledaags gebruik lijkt de utilitaristische ethiek mij niet erg aantrekkelijk en dat komt omdat wij voor dagelijks gebruik tal van andere normen en principes hebben die veel beter lijken te werken en meer recht doen aan wat wij intuïtief rechtvaardig vinden. Zou je het totale budget voor gezondheidszorg utilitaristisch willen verdelen, dan zou je vermoedelijk heel veel geld moeten steken in preventie en in de bestrijding van veel voorkomende ziekten. Utilitaristisch bezien is het onzin om forse delen van het gezondheidszorgbudget te besteden aan de verpleging en verzorging van ongeneeslijk zieken in de laatste maanden van hun leven of aan het zoeken naar geneesmiddelen voor zeldzame ziekten. Met een utilitaristische bril wordt het ook hoogst dubieus om geld te besteden aan universitaire studies die geen direct maatschappelijk nut hebben of aan vormen van kunst waar slechts weinigen van genieten. Voor alledaagse ethische problemen is het utilitarisme te eenzijdig en te rationeel.

Bij de besluitvorming over niet-alledaagse kwesties daarentegen kan een rationele, utilitaristische afweging heel verhelderend zijn. In normale doen eten wij geen lijken. Wij vinden dat onsmakelijk; het zou bovendien getuigen van weinig respect voor de overledenen. Maar als er een vliegtuig neerstort in de Andes en de overlevenden alleen in leven kunnen blijven door het opeten van hun omgekomen medepassagiers, dan vinden we het niet immoreel als die overlevenden dat doen. Op die manier is de totale hoeveelheid geredde levens het grootst en een dergelijke nutscalculi lijkt de aangewezen manier om zo'n vraagstuk te benaderen.

Een rationele utilitaristische afweging zou ook wel eens een heel verstandige aanpak kunnen zijn voor de na-11- september-situatie. Ik word heel ongemakkelijk van al die oorlogsretoriek. Ik heb inmiddels van minister van Aartsen en van premier Kok mogen begrijpen dat we de aanduiding oorlog niet al te letterlijk moeten nemen dan wel niet te traditioneel mogen interpreteren; oorlog is blijkbaar kortschrift voor een uitgebreide anti-terreur campagne, maar ik vind de retoriek die ons deze dagen omringt nog steeds behoorlijk krijgshaftig. Denken in termen van een 'vernedering die niet ongestraft mag blijven', 'slachtoffers die gewroken moeten worden', staten en beschavingen die moeten laten zien wie de baas is, westerse waarden die te vuur en te zwaard verdedigd moeten worden, president Bush die verklaart dat de strijd offers zal vragen en dat zijn militairen dat net zo goed begrijpen als hij; ik word daar van de weeromstuit heel utilitaristisch van en vraag mij vooral af wat daar de gevolgen van zullen zijn. Denken we echt dat suïcidaal ingestelde terroristen een toontje lager zullen zingen als operatie Infinite Justice hen heeft geleerd wie de baas is in de wereld? Zou het niet veel waarschijnlijker zijn dat militair machtsvertoon waarbij onschuldige slachtoffers vallen een onbekend aantal nieuwe terroristen genereert? Wat zijn de gevolgen van een bombardement

in een straatarm Afghanistan waar toch al niets behoorlijk functioneert? Idealiter zou het natuurlijk kunnen leiden tot de val van het Taliban regime en daarmee tot de bevrijding van de talloze vrouwen die daar gebukt gaan onder een islamitisch-fundamentalistische terreur die zijn weerga niet kent. Maar de kans dat het zo afloopt is klein; de kans dat onschuldige mannen, vrouwen en kinderen het meest zullen lijden onder zo'n aanval is vermoedelijk vele malen groter. De historicus Arend Jan Boekesteijn betoogde afgelopen dinsdag op deze pagina dat wij een door en door softe verzorgingsstaat zijn, die niet bereid is soldaten te offeren om haar eigen waarden te verdedigen: "In de oorlog tegen het terrorisme zullen doden vallen. Geen enkel westers land ziet graag soldaten sneuvelen. Maar Nederland lijkt het enige land waar het zelfs zo ongeveer bij wet verboden is. De verzorgingsstaat geldt immers ook voor soldaten. Vroeger kregen zij soldij omdat zij het risico liepen hun leven te verliezen. Tegenwoordig worden zij schadeloos gesteld omdat zij zo lang van huis zijn." Anders dan Boekesteijn woon ik eigenlijk wel graag in een land dat zo voorzichtig omspringt met de levens van zijn burgers en ik hoop dat dat land ook voorzichtig is als het gaat om de levens van mensen in andere landen waar ook ter wereld.